

Uppståndelse.

Man kan läsa Leo Tolstoj's „Uppståndelse“ på tre sätt: som estetiker, som samhällsfilosof och som människa.

Läser man boken som estetiker, kan man icke undgå att beundra Tolstoj's författarskap. Tolstoj är en fullgången realist, han skildrar det verkliga lifvet med nästan fotografisk noggrannhet, hans stil är utan förkonstling. Det oaktadt värkar han icke tröttande eller långtrådigt. Han har sin syn på tingen och hans kritiska öga blickar fram vid hvarje rad. Hans framställningssätt är dräpande: ömsom narrar det en till skratt ömsom till gråt. Man kan hålla på med Tolstoj huru länge som helst. Måhända finner man dock, att tredje delen af „Uppståndelse“ är svag till kompositionen och oväsentlig för det hela. Ut konsnärlig synpunkt hade den lika gärna kunnat bortlämnas.

Läser man däremot boken som samhällsfilosof, så torde icke de vara många, hvilka sluta sig till Tolstoj's teorier, och förena sig om hans åsikter: „Jaså, han tyckes i denna roman behandla fängelse- och tukthusfrågan och frågan om straffets berättigande i allmänhet“, skall man då först säga. Och så håller man sig vaken vaken hela tiden, under läsningen. Otvifvelaktigt kan man icke undgå att ryckas med af skildringens liffullhet. En del af ens jag är åtmistone afgjort på Tolstoj's sida. På hvarje sida i berättelsen, där han beskriver fångarnas lidanden, tjänstemännens brist på personlig ansvarakänsla och de tusen af det sociala maskineriet betingade dåraktiga omgångarna, skall man otvifvelaktigt gifva författaren rätt praktiskt taget. Men så fort man ställe sig objektiv gentemot författarens ståndpunkt, skola invändningarna uppenbara sig och den af Tolstoj framkastade lösningen – straffets totala bortskaffande – icke framstå såsom egande någon praktisk användbarhet i vår tid. Uppenbarligen är också Tolstoj's resoluta ställning till detta samhällsproblem påverkad af de honom omgifvande förhållandena. I en liknande milieu skulle hvilket som helst för det allmänna bästa ömmande hjärta diktera samma resonemag för det kritiska förståndet, och man bör därför icke glömma, att när Tolstoj ger sin subjektiva lifserfarenhet en social bärvid, han å ena sidan är ryss och å den andra en i en aflägsen framtid skådande siare. De frågor han därför löser äro och förblifva frågor för de flesta ännu så länge.

Helt annat är det emmellertid när man läser „Uppståndelse“ från rent mänsklig synpunkt. I själva verket skulle jag önska, att hvar och en läste boken på detta sätt, och jag tror äfven, att den stora publiken gör det. Frågan gäller nu, huruvida man läser den med uppfattning eller blott såsom en vanlig roman. I det senare fallet är måhända förvåning den känsla, som närmast betager en – förvåning öfver bokens hjälte, furst Nechljudoff. För Katjuscha känner man ett medlidande, som stegrar sig under berättelsens fortgång, men hennes f. d. älskare väcker ingen sådan sympati, som romanhjältar i allmänhet. Detta beror därpå, att han, i motsats till hvad fallet är med „hjältar“, afklädes fullständigt all personlig tjuskraft. För den därför, som icke uppfattar Nechljudoffs själstillstånd, utan tror sig hafva att göra med ett specifik slag af karaktär, skall han framstå som en gåta eller som en känslolöst ädel personlighet, inför hvilken man icke erfar annat än häpnad.

Men om man förstår orsaken till Nechljudoffs hanlingsätt, så måste man glädjes öfver den skenpulösa sanningskärlek, med hvilken Tolstoj skildrar honom. Då vet man, att den betydelsefullaste stunden i hans lif var den, så det bästa i hans själ kulminerade i det utbrott Tolstoj beskriver i första delens 28 kapitel och som faktiskt utgör medelpunkten i berättelsen, den, där trådarna samlats för att ånyo löpa ut, ehuru i motsatt riktning. Då vet man också, att fallet Nechljudoff är ett typiskt fall – om än icke allmänt ännu. I själfva verket hänsyftar bokens titel på detta: människosjälens „Uppståndelse från de döda“ är det ämne romanen afhandlar i exemplets form. Jag kan icke säga, om Tolstoj med detta arbete velat framställa äfven den psykologiska tolkningen af uppståndelsebegreppet, men ett sådant antagande ligger nära till hands.

Det är alls icke orätt att kalla människora „döda“, det är icke-själfmedvetna ur andlig synpunkt. Det andliga lifvet är där, hvarest de andliga medvetandet är den drifvande kraften; men de flesta af oss ega icke mycket af det andliga medvetandet. I vårt handlande ledas vi för det mesta af våra begär och passioner, våra nycker och våra vanor samt af vårt själfviska förstånd. Hvar och en af oss

känner nog till de ädla känslorna och vid vissa tillfällen i vårt lif handla vi på grund af ädla impulser. Men märk väl! Det stannar vid känslorna och impulserna – förståndet är långtifrån besegradt, för att nu icke ens tala om den passionella naturen, och vi förfalla i vår gamla, oandliga dåsigheit, så snart känslan är öfver.

En och annan har också gjort en ytterligare erfarenhet. (I själfva verket borde alla kristna hafva gjort den). Denna erfarenhet består däri, att man vid särskilda tillfällen känner sig pinsamt berörd af den – synnerligast moraliska – lögn, som man tycker vidhäfta ens omgifning och ens eget lif. Dessa erfarenheter komma i form af psykiska känslor eller i form af plötsliga ljusglimtar i förnuftet och åtföljas vanligen af en mer eller mindre obestämd längtan efter mera sanning och mera verklig känsla i tillvaron. En dylik förberedande period, då det andliga medvetandet ännu icke upplyst själen, kan för somliga räcka långa lefnadsår af vacklande sinnestillstånd. Tolstoy har gifvit en bild af denna period i sin noggranna skildring af Nechljudoffs själskval under den rättegång, där han fungerade som juryman. Tolstoys bild är naturligtvis sammanträngd eller hänförbar till människor med afgjord lutsing åt det andliga. I hvilket fall som helst följer emmellertid på denna period af strid mellan det naturliga eller det andliga medvetandet en seger för detta senare, hvilken seger väl i de flesta fall tager sig ett liknande uttryckt som hos Nechljudoff (kap. 28, del I) och hvilken därför med skäl kan betecknas såsom en själens uppståndelse från de döda.

Hvari består då denna uppståndelse? Först och främst däri, att alt det ädla, som verkligt varit en människas eget, altså alt det ädla hon känt, icke det som hon tänkt (jfr Schiller: Allen gehört, was du denkst; dein eigen ist nur, was du fuhlest), konscentrerar sig eller så att säga återuppstår i en enda, så öfvervägande känsla, att den tager hela människan i besittning och således äfven hennes förstånd, i den mån det är själfviskt. För det andra består denna stora själsrörelse i det mänskliga förnuftets samtida förändligande. Först – i det „naturliga“ tillståndet – var människan icke medveten om något mål i lifvet. Hon lefde endera för dagen eller ock hade hon själf uppgjort åt sig ett mål att sträfva till. Nu inser hon med ens, att lifvet själf har ett förutbestämt mål, att hon alls icke behöfver tänka ut åt sig någon uppgift, utan att hon blott är kallad att tjäna det syftemål, som finnes och alt ifrån början funnits i lifvet själf. Om någon nu skulle fråga mig, hvilket detta syftemål är, så kunde jag teoretiskt svara honom, att det består i det naturliga lifvets förändligande eller att det går i riktning mot sanning och människokärlek, men ett praktiskt tillfredsställande svar kunde jag icke gifva honom. Jag tror nämligen, att lifvet, långtifrån att vara monotomt, har i förberedelse en speciell mission åt hvart och ett af sina barn, och om än dessa uppgifter icke skilja sig från hvarandra kvalitativt, i det att alla tendera mot realiserandet af den kosmiska viljans skapelseplan, så variera de dock till sätt, omfattning och betydelse i proportion med individernas egen olikhet. Alla äro ju icke Nechljudoffar, som i uppvaknandets ögonblick finna ett lif af godtgörelse sig förelagdt. Och enligt bibelns uttryck har den ene fått ett pund, den andra två, den tredje fem. Det som emellertid gäller för hvar och en att kämpa sig till, innan han kan sägas lefva ett andligt lif, är kunskapen om denna egna såväl inre som yttre mission såsom människa . . .

Det är min öfvertygelse, att man bedömar Tolstoy rättvis endast i den mån man bedömar honom från denna psykologiska synpunkt. Hans stora uppfostrande betydelse för vår tid ligger däri, att han på grund af egen erfarenhet framhäfver det andliga lifvets enkelhet af ödmjukhet gentemot vår materiella själfbelåtenhet och nervösa öfvermåttad; vidare däri, att han visar, att det verkligt gifves ett högre medvetande hos människan än det, som drifver henne att med förtviflad uthållighet pyssla endast om sitt eget jag.

Hans sociala utopier böra däremot hänvisas till dess rätta plats. De härflyta nog ur hans andliga medvetande och det är Leo Tolstoys mission att framlägga dem inför världen; tvifvelsutän ställa de ock våra samhällen i den skarpaste belysning, en belysning, som ofta alls icke utfaller till dessas förmån. Men det vore förkastadt att tillmäta dem samma vidsträckt betydelse, som deras upphofsman med personlig rätt tillmäter dem. De kunna vara andliga visioner af stundande tidsåldrar, de kunna ock vara snillets behof att nå gränserna och förklara alt, men såsom redan antyddes – ännu så länge äro och förbli de frågor endast, icke lösta problem.

Därmed är alls icke sagdt, att icke den ena eller andra individen, som genomgår samma andliga erfarenhet som Tolstoy, också finner sig föranlåten att adoptera samma lefnadsätt och samma sociala lifsuppfattning som Leo Tolstoy.

E.

(Nya Pressen 1900, N: 75 B, Söndagen den 18 mars 1900, s. 2, palstat 1-3.)